

1. ІМЕННИК

- 1.1. Історія граматичних категорій іменника.
- 1.2. Становлення сучасної української системи відмінювання іменників.
- 1.3. Розвиток форм іменників.
- 1.4. Словотвір іменників.
- 1.5. Висновки.

Основна література

1. Крижанівська, О.І. *Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика*, Київ, 2010.
2. *Історія української мови. Морфологія*, Німчук, В.В. (відп. ред.), Київ, 1978.
3. Жовтобрюх, М.А., Волох, О. Т., Самійленко, С. П., Слинько, І. І. *Історична граматика української мови*, Київ, 1980.
4. Леута, О. І. *Старослов'янська мова*, Київ, 2017.
5. Mihaļjević, M. *Slavenska poredbena gramatika*, 2. dio, Zagreb, 2014.

Додаткова література

1. Бевзенко, С.П. *Історична морфологія української мови*, Ужгород, 1960.
2. *Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов*, за ред. О.С. Мельничука, Київ: Наукова думка, 1966.
3. Popović, M., Trostinska, R. Još o međujezičnoj homonimiji hrvatsko-ruskoj i hrvatsko-ukrajinskoj. *Zbornik Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim I.* (ur. D. Sesar). Zagreb: 2009., str. 97-109.
4. Timko Đitko, O., Jusyp Jakymovič, J. Nastanak i promjene u sustavu sklonidbe imenica u hrvatskom jeziku u usporedbi s drugim slavenskim jezicima (na primjeru jednine imenica ženskog roda u ukrajinskom i hrvatskom jeziku), *Tabula 15*, Pula, 2018., str. 235-248.

1.1. Історія граматичних категорій іменника

Українська мова успадкувала праслов'янські граматичні категорії іменників і засоби їх вираження. У праслов'янській мові іменники розрізнялися за родами (чоловічий, жіночий, середній), числами (однина, множина, двоїна) і відмінками (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний), що виражалося певними закінченнями.

1.1.1. Категорія роду

В історії української мови, за свідченням писемних пам'яток, система граматичних значень роду сформувалася давно. Проте лінгвісти, окреслюючи, очевидно, ще праіндоєвропейські мовні стани, припускають, що категорія роду в минулому реалізувалася через двочленну опозицію форм – протиставлення не чоловічого – жіночого роду, а особового (назви осіб) – речового (назви речей), що нагадує протиставлення лексико-семантичної категорії назв істот – неістот, яке існує в сучасній мові. Речовий рід започаткував середній рід, а з особового поступово розвинулося протиставлення чоловічого – жіночого роду.

Починаючи з періоду праслов'янської мови, відбувається складний процес руйнування типів відмінювання. Провідним принципом формування парадигми ставала граматична категорія роду. Розрізнення трьох граматичних родів, що витворилося ще в праслов'янській мові, властиве всім слов'янським мовам і сьогодні. Зміни, що торкнулися категорії роду на ґрунті окремих слов'янських мов, виявилися в основному лише в деякому перегрупованні окремих іменників між родами, в переході окремих іменників з одного роду до іншого; причому цей процес здебільшого обмежився, за окремими винятками, лише іменниками, що не мають конкретного реального (біологічного) роду. Правда, в окремих випадках, зокрема в іменниках, що вживаються лише в множині (*pluralia tantum*), відбулася також втрата категорії роду. Рід у цих іменниках у сучасній українській мові, як і в інших слов'янських мовах, звичайно не визначається, і у ряді випадків ми зараз не можемо з певністю сказати, до якого роду вони належали.

Ще у праслов'янській мові з іменниками чоловічого роду пов'язувалася флексія (історично суфікс) називного відмінка однини *-ъ*, після втрати якого ці іменники стали закінчуватися на твердий приголосний звук (нульова флексія); з іменниками жіночого роду — флексії *-a, -ja* (*> -a, -я*); з іменниками середнього роду — флексії *-o, -e, -a*, яким у сучасній українській мові відповідають флексії *-o, -e, -я* (після шиплячих *-a*), причому іменники середнього роду, на відміну від іменників інших родів, такі ж флексії мають також у знахідному відмінку однини.

Категорія роду поступово витісняє, а пізніше й руйнує типи відмінювання іменників за детермінативним принципом, фактично за допомогою цієї категорії сформувалися нові типи відмінювання – протосучасні відміни. Оскільки розрізнення роду здавна було змістовим, а не формальним, граматичним, то специфічних граматичних засобів для вираження роду практично немає.

1.1.2. Категорія числа

Категорія числа стала також незалежною, самостійною граматичною категорією іменників. З праїндоевропейської доби на праслов'янському ґрунті і в протоукраїнський період вона реалізувалася у формах однини, множини, двоїни. При цьому в історії розвитку категорії числа використовувалися збірні іменники для вираження множини, творення множинних і одининних іменників (**люди, челоуѣкъ** тощо), перехід слів з одного розряду в інший (**двѣри** – з форми множини до множинних назв), уживання форм двоїни при числівниках **дѣва, оба** і коли мова йшла про два предмети. Та в цілому форми однини й множини не зазнали суттєвих змін, тоді як форма двоїни почала виявляти тенденцію до занепаду і в період Київської доби поступово вийшла з ужитку. Показниками трьох числових форм іменників були відмінкові закінчення чоловічого, жіночого і середнього родів. Форма однини зберегла показники всіх родів, а в множині зникло розрізнення за родами з витворенням однієї форми відмінювання у множині для іменників кожного типу. За традицією форми двоїни використовувалися в період Київської доби і часто траплялися в подальшому розвитку української мови. Але швидко почали витіснятися формами множини, залишаючи свої сліди в літературній мові, а особливо в діалектах. Сучасна українська мова зберігає залишки колишніх форм Д.\О. відмінків двоїни в назвах парних предметів із флексією *-има* на зразок *очима*; Р.\М. відмінків двоїни – у прислівниках на зразок *віччю*. Із занепадом форм двоїни набули увиразнення форми однини й множини та розмежування одининних, множинних, збірних іменників.

1.1.3. Категорія відмінка

Категорія відмінка – давня індоєвропейська категорія іменників, яка зазнала найбільших змін, порівняно з категоріями роду й числа субстантивів. Багатовідмінкова система індоєвропейської мови (вісім відмінкових форм) на праслов'янському ґрунті спростилася до семи відмінків, більшої ваги надала роду іменників, започаткувала переформування відмінків, увела в обіг прийменникові форми, але зберегла значення відмінків і розрізнення їх на основі синтаксичних функцій, що забезпечило вільний порядок розміщення слів у реченні. Внаслідок дії закону відкритого складу відмінкові форми зазнали багатьох змін, які ще більше поглибилися з формуванням типів відмінювання іменників за родовим принципом. У результаті цього на праслов'янському ґрунті почали зливатися між собою відмінки (напр., Н\З в однині чоловічого і середнього родів), виникати нові засоби вираження відмінкових закінчень, аналітичні форми почали замінювати синтетичні, прийменникові конструкції – безприйменникові. Успадкована з праслов'ян-

ської мови відмінкова підсистема іменників містила залишки давнього поділу слів за детермінативами й відображала формування нових типів відмінювання іменників. Так, у ній відмінкові закінчення Д. відмінка *-амъ*, О. *-ами*, М. *-ахъ* жіночого роду множини поширилися на іменники чоловічого і середнього роду (*лѣсамъ*, *лѣсами*, *лѣсахъ*; *поламъ*, *полами*, *полахъ* тощо). Слова у 3. відмінку однини і множини отримували закінчення Р., а не Н. відмінка. Таким чином, при відмінюванні іменників зберігалися залишки давніх закінчень або виникали нові закінчення у певних фонетичних умовах чи внаслідок аналогії. Уніфікація відмінкових закінчень іменників була тривалою, аж до усталення системи словозміни всіх типів відмінювання.

1.2. Становлення сучасної української системи відмінювання іменників

1.2.1. Найдавніша система відмін іменників

Система відмінювання іменників успадкована із праслов'янської, яка в свою чергу успадкувала її із праіндоевропейської мови-основи.

У праіндоевропейській мові-основі тип відмінювання іменників залежав від кінцевих звуків основ (тематичних суфіксів чи детермінативів), які були показниками належності слова до певного класу імен. Такими тематичними суфіксами чи детермінативами були **ā*, **jā*, **ō*, **jō*, **ū*, **ī*, **ū*, **en*, **et*, **es*, **er*.

Звідси іменники мають відповідні назви:

іменники <i>*ā</i> , <i>*jā</i> основи	прасл. <i>*genā</i>	протоукр. ЖЕНА ;
іменники <i>*ō</i> , <i>*jō</i> основи	прасл. <i>*plodōs</i>	протоукр. ПЛОДЪ ;
іменники <i>*ū</i> основи	прасл. <i>*sūnūs</i>	протоукр. СЫНЪ ;
іменники <i>*ī</i> основи	прасл. <i>*gostis</i>	протоукр. ГОСТЪ ;
іменники <i>*ū</i> основи	прасл. <i>*svekrus</i>	протоукр. СВЕКРЪ ;

іменники на приголосній основи:

іменники на <i>*en</i> : <i>*kamons</i> ,	протоукр. КАМЫ (КАМЕНЕ) ;
іменники на <i>*et</i> : протоукр. ТЕЛА (ТЕЛАТЕ) ;	
іменники на <i>*es</i> : протоукр. НЕБО (НЕБЕСЕ) ;	
іменники на <i>*er</i> : протоукр. МАТИ (МАТЕРЕ) .	

Кінцеві звуки основ (**ā*, **jā*, **ō*, **jō*, **ū*, **ī*, **ū*, **en*, **et*, **es*, **er*) спочатку були словотворчими суфіксами, які потім втратили своє значення. При відмінюванні ці суфікси послідовно виступали перед закінченням у всіх відмінках.

На власне слов'янському ґрунті в результаті цілого ряду фонетичних процесів ці найдавніші основи зазнали змін: в одних випадках словотворчі суфікси чи тематичні елементи почали виступати в функції закінчень, а в інших — фонетично об'єдналися із закінченнями. Інакше кажучи, у цей пе-

ріод відбувся перерозклад основ на користь закінчень: кінцеві звуки основ відійшли до закінчень або фонетично злилися з ними (відбулася морфологічна абсорбція).

Форми називного відмінка однини чоловічого роду, наприклад:

праіндоєвропейська	праслов'янська	протоукраїнська
*plodb̥s	s відпало, ǫ > ǔ > ь	ПЛОДЬ
*konjōs	s відпало; звук ь після м'якого приголосного (*nj > n) > ь	КОНЬ
*sūnūs	s відпало; ǔ > ь	СЫНЬ

У результаті фонетичних змін, що відбулися, попередні відмінності в структурі іменних основ були усунені.

У протоукраїнській період іменники *плоть і сын* мали вже однакову основу на твердий приголосний і закінчення — ь. Але відмінювання цих іменників все ще залежало від давніх основ, що розрізнялися в індоєвропейській період. Колишні типи відмінювання продовжували зберігатися, оскільки вони мали певну систему відмінкових закінчень, характерну для тієї чи іншої давньої основи іменників.

Отже, типи відмінювання в протоукраїнській мові визначаються за давніми основами.

Давні основи іменників *встановлюються*: по-перше, на основі порівняння однакових відмінкових форм різних типів відмінювання іменників; по-друге, у результаті зіставлення з однорідними формами інших мов індоєвропейської сім'ї.

	Д. — М. мн.	Д. — О. дв.
Основа *ā	СТРАНА — МЪ	СТРАНА — МА
Основа *ō	ПЛОДО — МЪ (ЖЪ)	ПЛОДО — МА
Основа *ū	СЫНЪ — МЪ (ЮЪ)	СЫНЪ — МА
Основа *ī	ГОСТЬ — МЪ	ГОСТЬ — МА

Відкинувши спільні для всіх типів закінчення **МЪ**, **МА**, визначаємо давні основи іменників.

Наявність у глибокій давнині названих вище основ підтверджує зіставлення з іншими мовами індоєвропейської сім'ї:

Основа *ā	СТРАНА	лат. terra
Основа *ō	ВЛЪКЪ	гр. λυκος
Основа *ū	СЫНЪ, ДОМЪ	литов. *sūnūs, лат. domūs
Основа *ī	ГОСТЬ	лат. hostīs

Основа на *ī

СВСКРЫ

лат. *socrūs*

Основа на приголосний

СЪММ

лат. *sēmen*

Розрізнення іменників за основами дуже давнє; воно значно давніше, ніж розрізнення іменників за родами.

Особливості давніх основ іменників визначаються:

- по-перше, шляхом внутрішньої реконструкції, тобто на основі аналізу відмінювання того чи іншого іменника, наприклад, *ночь* - *ночи* належить до типу відмінювання з детермінативом *-ī, а **сынъ** - **сыноу** до основ на *-ū;

- по-друге, шляхом зовнішньої реконструкції, тобто на основі зіставлення праслов'янських, протоукраїнських типів відмінювання з неслов'янськими, наприклад, **ім'я** – **імені**, як латинське *nomen* – *nominis*, належало до основ на приголосний.

Дані порівняльно-історичного мовознавства дають підстави розрізняти в історії слов'янських мов найдавніші іменні основи залежно від кінцевого звука основи:

– **на голосний:**

1. Іменники на *-ā / *-jā. Це були іменники чоловічого, жіночого і спільного родів, які в називному відмінку однини мали переважно закінчення -ā/-jā, рідше – флексію -и: *рука*, *рыба*, *земля*, *судня*, *староста*, *сирота*, *пустыни*, *княгыни*.

2. Іменники на *-ō / *-jō. Це були іменники чоловічого й середнього родів; у називному відмінку однини іменники чоловічого роду закінчувалися на -ъ чи -ь, а іменники середнього роду на -о, -е: *столъ*, *край*, *конь*, *князь*; *село*, *поле*, *знаніє*, *житиє*.

3. Іменники на *ī чоловічого роду в називному відмінку однини мали закінчення ь і склали кількісно незначну групу. Сюди з меншою або більшою мірою достовірності можна віднести такі слова: **сынъ**, **волъ**, **полъ**, **вѣрхъ**, **медъ**, **домъ**, **ледъ**, **чинъ**, **садъ**, **рядъ**, **разъ**, **пиръ**, **солодъ**, **миръ**, **станъ**, **низъ**, **долъ**.

4. Іменники на *ī чоловічого і жіночого роду. В називному відмінку однини вони закінчувалися на -ь: *гость*, *гусь*, *рать*, *печь*. Іменники чоловічого роду на *-ī за початковою формою подібні до іменників чоловічого роду на *-jō. Потрібно пам'ятати, що іменники, які мали фіналь *бь*, *пь*, *вь*, *дь*, *ть*, *сь*, належали до основ на *-ī. Крім того, сюди належать такі слова: **звѣрь**, **огнь**, **угль**.

5. Іменники *-ī (*-ьv) жіночого роду: *вѣкы*, *цѣркы* – **Р.** *вѣкѣ*, *цѣркѣ*.

– **на приголосний:**

1. Іменники на *-en чоловічого і середнього родів (з суф. *-en- > -ен-): **камы**, **днь**, **плѣма**, **сѣма**.

2. Іменники на **-ent* середнього роду (з суфіксом **-ent- >-АТ- >-ЯТ-, -ат-):* **отроча, теля, осла.**

3. Іменники на **-es* середнього роду (з суфіксом **-es- > -ес-):* **небо, слово, үхө, чюдо.**

4. Іменники на **-er* жіночого роду (з суфіксом **-er- > ер):* **мати, дъчи.**

Отже, в системі іменного відмінювання вже в найдавніші часи, ще задовго до появи писемних пам'яток, сталися великі зміни, які з часом все більше поглиблювалися.

Причин перебудови старої системи відмінювання, як вважає О. Крижанівська, було кілька:

1) виникнення й розвиток категорії роду, який з часом почав відігравати класифікаційну роль. Цей процес почався в праслов'янській мові, де спостерігався певний взаємозв'язок між типом відмінювання за основами і родами: кожен старий тип відмінювання (давня відміна) не включав іменників усіх трьох родів. Наприклад, *-ǫ- (-jǫ-)* основи об'єднували іменники чоловічого і середнього роду, *-ī-* основи — чоловічого і жіночого і т. д. Виникнення й розвиток категорії роду спричинив нову класифікацію імен — за родами. Класифікація імен за родами нашаровується на давнішу класифікацію їх за основами, тісно переплітається з нею, поступово видозмінює її, приводить зрештою до перетворення старовинної системи відмін іменників у нову, в основі якої лежить рід;

2) перерозподіл структурних елементів слова, зміщення меж у його морфемному складі, поглинання новими флексіями давніх детермінативів і давніх флексій, скорочення основ на користь закінчень (*рук-а-мь* — *рук-ам*), що сприяло посиленню ролі флексій у системі відмінювання;

3) фонетичні зміни, які призвели до зневиразнення деяких старих основ. Так, *[-*ī-]* короткий у праслов'янській період перетворився на [ъ].

Протягом історії деякі слова переходили з однієї відмини в іншу, що було викликано, очевидно, належністю їх до певного роду. Так, до основ на **-er-*, крім іменників жіночого роду **мати, дъчи** в давнину, як це видно з порівнянь із іншими індоевропейськими мовами, належали й інші іменники зі значенням спорідненості, наприклад, *братъ, сестра* та ін. (пор. лат. *frater*, нім. *Bruder*; ст. інд. *svasar*, готськ. *ōswistar*, нім. *Schwesier* і ін.), але ще на праслов'янському ґрунті вони перейшли до інших основ — *братъ* до **-ǫ-* осн., у яких групувалися іменники чоловічого роду, а *сестра* до **-ā-* осн., що включали в себе майже лише іменники жіночого роду. Іменники з основою на **-at* позначали недорослих істот: **отроча, теля, жеребя**. До іменників з основою на **-ī* входило багато назв тварин і птахів: **лось, медвѣдь, рись, лебедь**.

Очевидно, первинний поділ іменників за типами відмінювання мав стосунок до семантичних ознак слів, але не мав стосунку до роду. Можливо,

початок зміни типів відмінювання був покладений впливом родової диференціації слів. Тому можна з певністю припустити, що родова диференціація розвинулась із семантичної, що первісно індоєвропейська категорія роду виникла із протиставлення живого – неживого.

1.2.2. Праслов'янські групи відмінювання іменників за давніми основами

Відмінювання іменників **-ā-, -jā-**основи.

Відмінювання іменників **-ǫ-, -jǫ-**основи.

Відмінювання іменників **-ī-**основи.

Відмінювання іменників **-ī-**основи.

Відмінювання іменників **-ū-**основи.

Відмінювання іменників з основою на приголосний.

1.2.2.1. Відмінювання іменників -ā-, -jā-основи

Клас іменників **-ā- (-jā-)**основи був класом іменників жіночого роду. Сюди належали і деякі іменники чоловічого роду: **староста, слуга** та ін., але й ці іменники були також жіночого роду і мали в дечому іншу, порівнюючи з сучасними мовами, семантику. Так, наприклад, іменник **староста** мав значення 'старість' взагалі (пор. старина), **слуга** — 'служіння', 'служба' і т. д.

Іменники **-ā- (-jā-)**основи становили основну масу іменників жіночого роду в слов'янських мовах давнішої пори. У протоукраїнській мові відмінювалися так:

	Однина		Множина		Двоїна
Н. рѹка	земля	рѹкы	землѣ	Н.З.К. рѹцѣ	земли
Р. рѹкы	землѣ	рѹкѣ	земль	Р. М. рѹкѹ	землю
Д. рѹцѣ	земли	рѹкамѣ	землямѣ	Д.О. рѹкама	земляма
З. рѹкѹ	землю	рѹкы	землѣ		
О. рѹкою	землею	рѹками	землями		
М. рѹцѣ	земли	рѹкахѣ	земляхѣ		
К. рѹко	земле	рѹкы	землѣ		

Давньоукраїнська система відмінювання іменників **-ā- (-jā-)**основи була дуже близькою до системи відмінювання іменників цього типу в інших слов'янських мовах давнішої пори. Відрізнялася вона від інших слов'янських, зокрема від старослов'янської, лише формою родового однини та називного і знахідного множини від іменників **-jā-**основи.

У родовому відмінку однини давньоукраїнська форма мала флексію **-ѣ** (**землѣ, душіѣ** та ін.), у той час, як, наприклад, старослов'янська мала **-ѧ**, (**земля, душиѧ** та ін.); флексію **-ѣ** > відповідно до старослов'янської **-ѧ** маємо також в називному та знахідному множини цих іменників. Рефлекси цих форм присутні й сьогодні: пор. Р. укр. *землі, душі* і хорв. *zemlje, duše*.

Ці розходження між окремими слов'янськими мовами виникли в дуже давню епоху, можливо, ще на ґрунті пізньої праслов'янської мови, де вони характеризували окремі її діалекти.

1.2.2.2. Відмінювання іменників **-ǫ-** (**-jǫ-**) основи

До іменників **-ǫ-** (**-jǫ-**) основ належали іменники чоловічого та середнього роду, причому абсолютну більшість іменників чоловічого та середнього роду становили саме іменники цієї основи.

Іменники чоловічого роду, що належали до **-ǫ-** (**-jǫ-**) основи, у називному однини вже на ґрунті праслов'янської мови отримали форму на **-ъ** (**ǫ > ū > ъ**), **-ь** (звук **ь** після м'якого приголосного (***nj > n'**) > **ь**), що було зумовлено тими складними фонетичними перетвореннями, які були викликані дією закону відкритого складу. Іменники середнього роду цієї основи мали в називному однини форму на **-o, -e**; до м'якого різновиду цих основ належали й іменники середнього роду на **-иє (-ьє)** типу **знаниє, житиє, зєлиє (зєльє)** та ін.

Однина

Н.	плодъ	село	конь	поле
Р.	плода	села	коня	поля
Д.	плоду	селу	коню	полю
З.	плодъ	село	конь	поле
О.	плодъмь	селъмь	коньмь	польмь
М.	плодѣ	селѣ	кони	поли
К.	плоде	село	коню	поле

Множина

Н.	плоди	села	кони	поля
Р.	плодъ	селъ	конь	поль
Д.	плодомъ	селомъ	конемъ	полемъ
З.	плоды	села	конѣ	поля
О.	плоды	сєлы	кони	поли
М.	плодѣхъ	селѣхъ	конихъ	полихъ
К.	плоди	села	кони	поля

Двоїна

Н.З.К.	плода	селѣ	коня	поли
Р.М.	плоду	селу	коню	полю
Д.О.	плодома	селома	конема	полема

Відмінності у системі відмінювання іменників *-ǫ-* (*-jǫ-*) основ з іншими давніми слов'янськими спостерігаються лише у формі орудного однини та у формі знахідного множини *-ǫ-* основи.

У сучасній українській літературній мові в орудному відмінку іменники ІІ відміни характеризуються флексіями *-ем, -ом*, що є результатом закономірного розвитку праслов'янських закінчень *-ъмь, -омь*: *братом, сином, літом, полем*. Форма орудного однини на *-ъмь, -ьмь* була властива протоукраїнській мові з найдавніших часів. Властивість саме цієї флексії (а не *-омь, -емь*, як у старослов'янській мові) підтверджується не лише даними писемних пам'яток, а й даними сучасних східнослов'янських мов: сучасні українські форми цих іменників на *-ом, -ем* могли витворитися лише з форм на *-ъмь, -ьмь*, а не з форм на *-омь, -емь*, бо ж останні фонетично могли дати лише *-ім*, а такої флексії не знаходимо в жодній з українських говірок. Дані хорватської мови: *plodom, selom* засвідчують розвиток з *-омь, -емь* так, як і в старослов'янській. Бо з форм на *-ъмь, -ьмь* могли розвинутися лише закінчення *-ат*.

Закінчення знахідного множини *-ям* для іменників середнього роду на *-я* з'явилося в пам'ятках української мови, починаючи з XVI ст.: *знанням, життям*.

1.2.2.3. Відмінювання іменників *-й-* основи

Іменники *-й-* основи були виключно іменниками чоловічого роду. До *-й-* основи належало зовсім мало іменників, але важко назвати з певністю всі ті слова, які входили в цю групу, бо вже дуже рано вони почали змішуватися з *-ǫ-* основою. Цьому сприяло те, що в основній формі — в називному однини - іменники *-й-* основи уже на праслов'янському ґрунті прийняли форму на *-ъ* (**ǫs*), що була однаковою з відповідною формою іменників *-ǫ-* основ. До *-й-* осн. звичайно відносять такі іменники: **сынъ, волъ, медъ, домъ, върхъ, полъ** (половина, бік, сторона).

Однина	Множина	Двоїна
Н. сынъ	Н. сынове	Н. З. К. сыны
Р. сыноу	Р. сыновъ	Р. М. сыновоу

Д. СЫНОВИ	Д. СЫНЪМЪ	Д.О. СЫНЪМА
З. СЫНЪ	З. СЫНЫ	
О. СЫНЪМЪ	О. СЫНЪМИ	
М. СЫНОУ	М. СЫНЪХЪ	
К. СЫНОУ	К. СЫНОВЕ	

Цей клас іменників кількісно був дуже обмеженим, але він зіграв значну і своєрідну роль в оформленні іменників чоловічого, а в окремих випадках жіночого та середнього родів, зокрема, в українській мові.

1.2.2.4. Відмінювання іменників *-ї-* основи

Уже в найдавніші часи іменники *-ї-* основи втрачали самостійне відмінювання і зливалися з іменниками *-jǫ-* основи.

У мові стародавніх східних слов'ян іменники *-ї-* осн. відмінювалися так:

Однина		Множина	
чол. р.	жін. р.	чол. р.	жін. р.
Н. гость	ночь	гостинѣ (-ьѣ)	ночи
Р. гости	ночи	гостини (-ьни)	ночини (-ьни)
Д. гости	ночи	гостьмъ	ночьмъ
З. гость	ночь	гости	ночи
О. гостьмъ	ночию (-ью)	гостьми	ночьми
М. гости	ночи	гостьхъ	ночьхъ
К. гости	ночи		
Двоїна			
чол. р.		жін. р.	
Н. З. К.	гости	ночи	
Р. М.	гостню (-ью)	ночию (-ью)	
Д. О.	гостьма	ночьма	

Треба мати на увазі, що в давнішу пору, коли носові голосні ще були властиві мові стародавніх слов'ян, іменники *-ї-* осн. жіночого роду у флексії орудного однини мали *-їжъ*, що в результаті деназалізації носових дав *-ю*.

Взагалі ж між окремими слов'янськими мовами найдавнішого періоду у відмінюванні іменників *-ŷ-* основи не відзначається ніяких відмінностей.

1.2.2.5. Відмінювання іменників **- ŷ – (-ŷv-) основи*

До *-ŷv-* основи також належали іменники жіночого роду. Характерним суфіксом цих основ був *-ŷv-*. Форма називного однини закінчувалася на *-ы* (< **-ŷs*): **любы, бѣкы, скверы, църкы, мѣркы, тыкы, кры, бры** та ін.

	Однина	Множина	Двоїна
Н.	бѣкы	бѣкѣвѣ	Н. З. К. *бѣкѣви
Р.	бѣкѣвѣ	бѣкѣвъ	Р. М. *бѣкѣвѣ
Д.	бѣкѣви	*бѣкѣвъмѣ	Д. О. *бѣкѣвъма
З.	бѣкѣвъ	бѣкѣви	
О.	бѣкѣвию (-ью)	*бѣкѣвъми	
М.	бѣкѣвѣ	*бѣкѣвъхѣ	
К.	*бѣкы		

Кінцевий голосний флексії орудного відмінка однини *-ю* сягає давнішого *-ѣ*.

1.2.2.6. Відмінювання іменників з основами на приголосний

Різниця між окремими основами на приголосний полягає в розрізненні суфіксів, що характеризували окремі групи іменників, та деяких відмінкових форм, зокрема форм називного відмінка однини.

У відмінюванні іменників з основами на приголосний найдавнішого періоду не спостерігається майже ніяких відмінностей між окремими слов'янськими мовами.

Відмінювання іменників -en- основи

До групи іменників *-en-* осн. входили іменники чоловічого та середнього роду. Вони характеризувалися суфіксом *-en-*, що зберігся в непрямих відмінках і до наших часів. У називному однини іменники чоловічого роду *-n-* осн. мали форму на *-ы* чи на *-ень* (в останньому випадку старіші форми називного витіснилися формами знахідного): **камы, полумы** (ст. сл. **пламы**), **олень, корень, кремень, ремень** та ін.; іменники ж середнього роду закінчувались на **ѣ** (< **а** < **en*): **имѣ, плѣмѣ, сѣмѣ, тѣмѣ** та ін.

Однина		Множина	
чол. р.	сер. р.	чол. р.	сер. р.
Н. ками	има	Н. камене	имена
Р. камене	имене	Р. камень	именѣ
Д. камени	имени	Д. каменьмъ	именъмъ
З. камень	има	З. камени	имена
О. каменьмъ	именъмъ	О. каменьми	имены
М. камене	имене	М. каменьхъ	именъхъ
К. камени	има	М. камене	имена

Двоїна

	чол. р.	сер. р.
Н. З. К.	камени	именѣ
Р. М.	камену	имену
Д. О.	каменьма	именъма

Відмінювання іменників *-es-* основи

Іменники *-s-* осн. були виключно іменниками середнього роду. Вони мали характерний суфікс *-es-*, а форма називного однини закінчувалася на *-o* (<*os): **слово, небо, чудо, око, ухо, тіло, коло, дерево** та ін.

	Однина	Множина	Двоїна	
Н. К.	слово	словеса	Н. З. К.	словесѣ
Р.	словесе	словесѣ	Р. М.	словесу
Д.	словеси	словесъмъ	Д. О.	словесьма
З.	слово	словеса		
О.	словесъмъ	словесы		
М.	словесе	словесъхъ		

Відмінювання іменників *-ent-* основи

Іменники *-ent-* основи також виступають виключно як іменники середнього роду. Вони звичайно означають назви малих істот. Цей клас іменників характеризується суфіксом *-ant-* (<-ant-<*-ent), а в називному однини закінчувався на *-a* (<-a<*-ent): **телята, ослата, гнати, отроцата, козлата** та ін. Відмінювалися ці іменники так:

	Однина	Множина	Двоїна
Н.	телята	телятата	Н. З. К. телятѣ
Р.	телятѣ	телятѣ	Р. М. телятоу
Д.	телятати	телятѣмъ	Д. О. телятѣма
З.	телята	телятата	
О.	телятѣмъ	телятати	
М.	телятѣ	телятѣхъ	
К.	телята	телятата	

Відмінювання іменників *-er-* основи

До *-r-* осн. належало всього два іменники жіночого роду: *мати, дьчи*, що характеризувалися суфіксом *-er-* (<*-er).

	Однина	Множина	Двоїна
Н. К.	мати	матѣри	Н. З. К. *матѣри
Р.	матѣрѣ	матѣрѣ	Р. М. *матѣру
Д.	матѣри	матѣрѣмъ	Д. О. *матѣрѣма
З.	матѣрѣ	матѣри	
О.	матѣрю (-ью)	матѣрѣми	
М.	матѣри (-ѣ)	матѣрѣхъ	

В орудному відмінку однини відповідно до праслов'янського кінцевого *-ю* був *-ѣ*.

1.3. Розвиток відмінкових форм іменників

Давня система відмінювання іменників за основами поступово перетворювалася в нову, в основі якої була категорія роду.

Виникнення нового групування іменників, класифікації їх за родами, приводило до того, що в межах одного і того ж роду почали належати іменники різних давніх типів, різних основ з різними граматичними ознаками (відмінковими флексіями).

Сучасні відміни іменників сформувалися на ґрунті давніх типів основ.

Перша відміна:

- іменники з основою на **-ā /-jā*: **жена, доуша, оуноша**;
- іменники з основою на **-ū*, які уподібнилися за морфемним оформленням і словозміною до іменників з основою на **-ā/-jā*: **боуқы, свекры**;
- іменник з основою на **-er*: **дъчи** (дочка);
- іменники з основою на **-ī*, які уподібнилися до іменників з основою на **-ā/-jā*: **мишь - миша, пѣснь- пѣсня, долонь-долоня**.

Друга відміна:

- іменники з основою на **-ō /*-jō*: **городъ, краи, поле, село**;
- іменники з основою на **-ū*: **сынъ, волъ**;
- іменники з основою на **-ī* чоловічого роду: **зятъ, гостъ, гусь**;
- іменники з основою на **-en* чоловічого роду: **корень, камы**;
- іменники з основою на **-es* середнього роду: **тѣло, слово, небо**.

Третя відміна:

- іменники з основою на **-ī*: **ночь, чьсть**;
- іменники з основою на **-er*: **мати**;
- іменники з основою на **-ū*: **кровь, любовь**.

Четверта відміна:

- іменники з основою на **-en* середнього роду: **имя, сѣмя**;
- іменники з основою на **-ent*: **тѣля, дитя**.

Процес уніфікації відмінювання іменників найповніше охопив форми множини, які замінили собою також давні форми двоїни; у формах однини помітні більші розходження між окремими типами відмін.

Такий перерозподіл іменників можна зобразити схематично:

СХЕМА співвідношень між сучасним і давнім поділом іменників на відміни

Сучасні відміни		Давні відміни
I	Земля, рука	*-ā- *-jā- I
	Пісня, миша	*-ō- *-jō- II
	Буква, церква	*-ū- III
	Дочка	*-ī- IV
II	Стіл, море	*-ī- IV
	Дім, віл	*-ū- V
	Огонь, тесть	*-n-
	Камінь, корінь	*-s-
	Слово, небо	*-t-
III	Тінь, сіль, піч	*-r-
	Любов, кров	
	мати	
IV	Ім'я, плем'я	
	Теля, поросся	

Таким чином, процес розвитку системи відмінювання іменників у слов'янських мовах, у тому числі і в українській, можна охарактеризувати як процес уодноманітнення та уніфікації форм іменників, що проявляється у спрощенні й одноманітненні системи відмінкових флексій. Причому визначна роль у цьому процесі належала родовому принципу.

1.3.1. Історія однини іменників чоловічого роду

Усі іменники чоловічого роду в сучасній українській мові становлять єдиний тип відмінювання: вони належать до другої відміни. Правда, досить значна група іменників чоловічого роду на *-a, -я* (типу *староста, суддя, собака* та ін., *сирота, каліка, недотепа* та ін., ряд власних імен типу *Ілля, Микола, Кузьма, Хома* та ін.) належать до першої відміни і мають такі ж відмінкові флексії, як іменники жіночого роду на *-a, -я*.

У сучасній українській мові з колишніх чотирьох, чи навіть п'яти, типів відмінювання витворився один загальний тип відміни іменників чоловічого

роду з розрізненням, залежно від характеру кінцевого звука, двох варіантів — твердого і м'якого. Правда, окремо розрізняють серед цих іменників в українській мові ще й мішану групу (з кінцевим шиплячим та на *-яр* з наголосом при відмінюванні на закінченні).

Іменники чоловічого роду, що належать у сучасній українській мові до другої відміни, мають в однині такі відмінкові форми:

Відміна іменників чоловічого роду в однині

Н. брат	луг	кінь	син	гість	камінь	день
Р. брата	лугу	коня	сина	гостя	каменя	дня
Д. братові/-у	лугові/-у	коневі/-ю	синові/-у	гостеві/-ю	каменеві/-ю	днєві/-ю
З. брата	луг	коня	сина	гостя	камінь	день
О. братом	лугом	конем	сином	гостем	каменем	днем
М. братові/-у	лузі	коневі/-ю	синові/-у	гостеві/-ю	камені	дні/-ю
К. брате	луже	коню	сину	гостю	каменю/-е	дне

Становлення єдиних відмінкових флексій, спільних для всіх основ іменників чоловічого роду, сталося в результаті глибоких змін, що полягали у змішуванні різних давніх типів відмінювання.

Якщо міркувати про хронологічні рамки цього процесу, то повне злиття всіх іменників чоловічого роду в одну відміну можна датувати XIV—XV ст., хоч вони почали зливатися ще з найдавніших часів, однак з пам'яток XI—XIV ст. при всьому хаотичному змішуванні всіх відмінювань іменників чоловічого роду все ще видно, що їх ще було чотири, чи навіть п'ять, якщо брати до уваги і м'який різновид *-ǫ-, -jǫ-* основ.

Називний відмінок. У називному відмінку іменники чоловічого роду в найдавніші часи характеризувалися флексіями *-ъ (-ǫ-, -jǫ- осн.)* та *-ь (-jǫ-, -jǫ- осн.)*, а також деякі з *-ā-* осн., що здала замінили форму називного формою знахідного): **БРАТЬ, ДРУГЪ, СТОЛЪ** та ін.; **СЫНЪ, МЕДЪ, ВОЛЪ** та ін.; **КОНЬ, КЪНЗЪ** і ін.; **ГОСТЬ, МЕДВЕДЪ** та ін.; **ДНЬ, ОЛЕНЬ** та ін.; іменники ж *-n-* осн. мали в називному однині форму на *-ы*: **КАМЫ, ПОЛОМЫ** та ін. Крім того, невелика група іменників *-jǫ-* основи мала форму на *-и*: **КРАН, РАН** та ін.

-ъ (-ǫ-, -jǫ-): **БРАТЬ, ДРУГЪ, СТОЛЪ, СЫНЪ, ВОЛЪ, МЕДЪ;**

-ь (-jǫ-, -jǫ-, -n-): **КОНЬ, ГОСТЬ, МЕДВЕДЪ, ДНЬ, ОЛЕНЬ;**

-и (-jǫ-, -jǫ-): **КРАН, РАН.**

Родовий відмінок. Іменники чоловічого роду в родовому відмінку однини мали чотири типи закінчень:

-а (-я) — іменники *-ǫ-* (*-jǫ-*) осн.,

-у *й-*осн.,

-и *-jǫ-*осн. та

-е *-n-* осн.

У сучасній українській мові, як і в інших східнослов'янських, у родовому однини поширилася двояка флексія *-а (-я)* і *-у (-ю)*. Остання флексія (*-у, -ю*) серед східнослов'янських мов найширше представлена в українській мові, де вона більш-менш послідовно вживається в певних семантичних групах слів.

Наявність двоякої флексії в родовому однини іменників чоловічого роду в сучасній мові – результат змішування та взаємовпливу двох давніх іменних класів *ǫ-* та *-й-* основ, причому флексії родового однини цих основ поширилися й на решту основ іменників чоловічого роду.

Сьогодні розрізнення цих флексій уже зовсім не залежить від того, яка була основа того чи іншого іменника в найдавніші часи.

	Давні форми	Сучасні форми
-а (-я)	<i>-ǫ-</i> (<i>-jǫ-</i>) основи	<i>-а (-я)</i>
-у	<i>-й-</i> основа	<i>-у (-ю)</i>
-и	<i>-i-</i> основа	
-є	<i>-n-</i> основа	

Давальний відмінок. Давня форма давального однини іменників чоловічого роду виступає в трьох варіантах:

-у (-ю) (*-ǫ-, -jǫ-*)
-ови (*-й-*)
-и (*-i-, -n-*)

У сучасній українській мові в іменниках чоловічого роду всіх основ продуктивною є флексія *-ові (-еві)*, тобто флексія іменників колишньої *-й-* основи. Правда, поруч уживається, хоч і в меншій мірі, флексія *-у (-ю)*, тобто флексія іменників колишніх *-ǫ-* (*-jǫ-*) основ.

	Давні форми	Сучасні форми
-у (-ю)	іменники <i>-ǫ-</i> (<i>-jǫ-</i>) основи	
-ови	<i>й-</i> основа	<i>-ові (-еві)</i>
-и	<i>-i-, -n-</i> основи	

Знахідний відмінок. Уже в протоукраїнський період іменники чоловічого роду в знахідному однини співпадали з називним відмінком; навіть іменники з основою на приголосний (*-n-* основа), що первісно мали в називному іншу форму, втратили її і під кінець дописемного періоду замінили її формою знахідного (пор. **камы** — **камень** і т. д.).

Сучасна українська мова, як і інші східнослов'янські, у знахідному однини має двоякі форми: 1) форми, що співпадають з родовим; 2) форми, що співпадають з називним. Перші форми поширені звичайно в іменниках, що означають істот, другі — в іменниках, що означають неживі предмети.

Форми знахідного, що співпадають з називним, органічно витворилися з давніх форм знахідного (побачив **СТІЛ-СТОЛЬ**, **МЕД-МЕДЪ**, **ВОГОНЬ-ОГНЬ**, **КАМІНЬ-КАМЕНЬ** і т. д.). Новіші ж форми знахідного (форми знахідного, що співпадають з родовим) пройшли такий же шлях розвитку, що й форми родового відмінка однини.

У сучасній українській мові лише прислівник іменникового походження *заміж* (< замуж < **ЗАМЖЖЬ**) виразно зберігає стару форму знахідного однини.

Орудний відмінок. Форми орудного відмінка однини в мові стародавніх східних слов'ян мали флексії *-ьмь* (*-ǫ-* та *-ь-* осн.) і *-ьмь* (*-jǫ-*, *-ь-* та *-п-* осн.). Із цих флексій цілком фонетичним шляхом (у результаті занепаду редукованих *ь*, *ь*) витворилися в сучасній українській мові, як і в інших східнослов'янських, флексії орудного однини *-ом* для твердої і *-ем* (*-см*) — для м'якої та мішаної груп.

Місцевий відмінок. У місцевому відмінку однини іменники чоловічого роду мали досить різноманітні флексії:

- ѣ -ǫ- основа,
- и -jǫ- та -ь- основи,
- ѣ -ь- основа та
- е -п- основа.

Сучасна українська мова в М. відмінку також має аж три типи флексій:

- ові*, *-еві* (*-єві*), перенесена із давального відмінка,
- у* (*-ю*) з основи на *-ь-*;
- і* (*-ї-*), з основи на *-ь-*.

У сучасній українській мові більш-менш зберегли свою давню форму місцевого однини лише іменники колишньої *-ь-* осн., і то лише ті з них, що означають назви неживих предметів: *на верху*, *на меду*, *в саду* і т. д. але і в цій категорії слів натрапляємо на проникнення флексії *-і* (<-ѣ) від іменників колишньої *-ǫ-* осн.: *у домі*, *на версі* (зрідка).

В іменниках колишньої *-ь-* осн., що означають істоти, втрачено стару форму місцевого однини на *-у*; її замінює форма на *-ові*: *на синові*, *на воліві*.

У сучасній українській мові флексія місцевого однини *-у* (*-ю*) набрала значного поширення в іменниках кол. *-ǫ-* (*-jǫ-*) осн.: *на снігу*, *на віку*, *у вінку*, *в мішку*, *у ліску*, *в гаю*, *на краю* та ін. і зокрема в конструкціях з прийменником *по*: *по двору*, *по лісу*, *по степу*, *по краю*, *по Дніпру* і т. д.,

Десь приблизно з XIII ст. у місцевому однини іменників чоловічого роду, зокрема в тих, що означають істоти, поширюється флексія давального відмінка *-ови, -єви*, яка й дала у сучасній українській мові, як і в давальному, *-ові, -єві (-єві)*: *на братові, на коневі, на синові* і т. д.

Давні форми		Сучасні форми
-ѣ	-ǫ- основа	-а (-я)
-и	-jǫ- та -ǫ- основи	-у (-ю)
-ү	-й- основа	
-є	-п- основа	
→	флексія Д. в.	-ові, -єві

Кличний відмінок. У сучасній українській мові кличний відмінок уживається в тих же випадках, що й у давнину. Він має окрему флексію в однині і лише в іменниках чоловічого та жіночого роду; у множині і середньому роді кличний співпадає з формою називного відмінка.

Інші східнослов'янські мови (російська та білоруська) здебільшого втратили кличний відмінок, замінивши його формою називного. Інші ж слов'янські мови, навіть болгарська, яка взагалі втратила відмінювання іменників, зберігають, як і українська, кличний відмінок.

Кличний відмінок в іменниках чоловічого роду був представлений кількома флексіями:

- є -ǫ- основа,
- ю -jǫ- основа, де вона, мабуть, появилася під впливом -й- основи,
- ү -й- основа та
- и -ǫ- основа.

У сучасній українській мові ці іменники в кличному відмінку мають флексії *-у, -ю, -є*, які є рефlekсами давніх форм іменників *-ǫ- (-jǫ-)* та *-й-* осн.

Іменники колишньої *-ǫ-* осн., що становлять тверду групу, мають в кличному рефлекс своєї давньої флексії *-є*: *брате, вовче, друже, Петре, Іване* та ін. Проте чимало іменників твердої групи, втративши свою стару флексію *-є*, прийняло з аналогії до *-й-* осн. нову флексію *-у*. Вона зокрема властива іменникам з суфіксами *-ко, -ок* (род. в.: *-ка*), *-ик, -ук (-чук)*: *батьку, синку, голубчику, братику (братчику), конику, ковальчуку* і т. ін

У м'якій групі, яку становлять переважно іменники *-jǫ-* основи, маємо в кличному відмінку здебільшого флексію *-ю (<-ю)*: *коню, місяцю, краю, гаю, Дунаю* і т. ін. Іменники з суфіксом *-ець* приймають форму на *-є*: *хлопче, молдоче, кравче* та ін., але: *мудрецю, знавцю, бійцю, злочинцю, митцю*.

Іменники -ї- осн., що злилися з -ǫ- (-jǫ-) осн., втративши свою стару форму кличного відмінка, прийняли нову від -ǫ- (-jǫ-) осн.: *гостю, ведмедю, зятю, тестю; голубе, яструбе* і т. ін.

Іменники -й- основи частково зберегли давні форми кличного відмінка: *сину*, частково зазнали впливу -ǫ- основи: *воле*; у південно-західних говорах форми на -е маємо і від іменника *син*, як і в хорватській мові: *sine*.

Давні форми		Сучасні форми
-є	-ǫ- основа	-е
-ю	-jǫ- основа	-ю
-ү	-й- основа	-у
-и	-ї- основа	

1.3.2. Історія однини іменників жіночого роду

Сучасна українська мова має два типи відмінювання іменників жіночого роду: перший — іменники з основою на -а, -я, і другий тип — іменники з основою на твердий чи м'який приголосний (а також один іменник колишньої -r- осн. — *мати*), що становлять третю відміну. Відмінності між цими двома типами порівняно незначні. Сучасні іменники на приголосний тільки в називному-знахідному та орудному відмінках однини і в родовому множини мають своєрідні флексії. Всі інші форми однакові в обох групах іменників.

Сучасну першу відміну іменників в основному склали іменники колишніх -ā- (-jā-) осн. Їх давня система флексій лягла в основу при оформленні сучасних відмінкових флексій першої відміни. До цих іменників примкнула більшість іменників колишньої -ъv- осн. (*бүкы — бүква, свєкры — свєкрүха, цєркы — цєрква* та ін.), а також один іменник колишньої -r- осн. (*дъчи — дочка*). Серед іменників давньої -ā- (-jā-) осн. була невелика група іменників чоловічого роду (типу *староста, сүдина* та ін.), що своїм відмінюванням нічим не відрізнялися від відміни іменників жіночого роду цієї основи.

Третю відміну іменників сучасної української мови становлять в основному іменники колишньої -й- основи, кілька іменників колишньої -ъv- осн. (*кры — кров, любы — любов*) та один іменник колишньої -r- осн. (*мати — мати*).

Н.	риба	земля	староста	ніч	кров	мати
Р.	риби	землі	старости	ночі	крові	матері
Д.	рибі	землі	старості	ночі	крові	матері
З.	рибу	землю	старосту	ніч	кров	матір
О.	рибою	землею	старостою	ніччю	кров'ю	матір'ю
М.	рибі	землі	старості	ночі	крові	матері
К.	рибо	земле	старосто	ноче		(мати)

Називний відмінок. Іменники жіночого роду в називному однини мали різні флексії:

- а -*ā*- основа,
- га -*jā*- основа,
- и деякі іменники -*jā*- основи, а також -*er*- основи,
- ь -*ĭ*- основа,
- ы -*ьv*- основа.

Іменники колишньої -*ā*- основи в сучасній українській мові, як і в інших східнослов'янських, повністю зберегли свою стару флексію називного -*a*: *риба, рука, голова, нога* та ін.

Іменники колишньої -*ĭ*- основи в сучасній українській мові звичайно мають форму називного однини з кінцевим м'яким приголосним: *сіль, мідь, честь* і ін.

Окрема група іменників -*ĭ*- основи перейшла в категорію -*jā*- основи, прийнявши замість -*ь* флексію -*я* (-*a*): *пісня* (< *пѣснь*), *миша* (< *мышь*) і т. д.

У ряді південно-західних діалектів останній іменник зберігає ще свою стару форму: *мыш, миш*.

З іменників -*r*- основи іменник *мати* зберіг свою давню форму і в українській мові: *мати* < *мати*. Давній слов'янський іменник *дъчи* після ряду фонетичних змін в українській мові прийняв суфікс -*к*- і флексію -*a*, повністю злився з іменниками -*ā*- основи *дочка*.

Іменники -*ьv*- основи ще на ранньому етапі форму називного однини на -*ы* замінили формою знахідного відмінка на -*ьвь*; у зв'язку з цим виникла форма називного однини: *букьвь, кровь, любьвь, свекрьвь, църкьвь* та ін.

Після ряду змін, що відбулися протягом історії, сьогодні іменники жіночого роду в українській мові в називному однини мають форми на -*a*, -*я*: *рука, земля, пісня, миша, дочка, буква* та ін. (I відміна) або на твердий чи м'який приголосний: *піч, ніч, сіль, тіль, кров, любов* та ін. (II відміна); один іменник колишньої -*r*- основи *мати*, який належить звичайно до III відміни, хоч він у ній займає окреме місце, зберігаючи давню форму на -*и*.

Родовий відмінок. У родовому однини іменники жіночого роду мали аж чотири типи флексій:

- и -ā- основа;
- ѣ -jā- основа,
- и -ĭ- основа та
- є -r- і -ъv- основи.

Сучасна українська мова в цьому відмінку має двоякі форми: на -и (колишня -ā-, частково -r- та більшість -ъv- основ: *руки, риби, дочки, букви, моркви* та ін.) та

-і (колишня -jā-, -ĭ-, частково -r- і деякі -ъv- осн.: *землі, ночі, матері, крові, любові* та ін.), що сягають зрештою давніх флексій іменників -ā- (-jā-) чи -ĭ- основ.

Сучасна українська літературна мова, як і більшість говорів, має в родовому однини іменників колишніх -ā- (-jā-) основ рефлекси давніх форм: -и (< -ы), -і (< -ѣ): *риби, руки, ноги, землі, волі* і т. д.

Давні форми	Сучасні форми
-и -ā-, -ĭ- основи	-и
-ѣ -jā- основа	-і
-є основи на приголосний	

Давальний відмінок. Давальний відмінок однини іменників жіночого роду мав у давнину двоякі флексії:

-ѣ -ā- основи: *рыбѣ, нозѣ, головѣ* та ін. та

-и -jā-, -ĭ- та приголосні основи: *земли, ночи, матери букѣви* та ін. Сучасна українська мова від усіх іменників жіночого роду в давальному однини має флексію -і (*рибі, руці, землі, волі, ночі, солі, матері, букві, свекрусі, крові*).

Давні форми	Сучасні форми
-ѣ (-ā- основа)	-і
-и (-jā- та -ĭ- основи)	

Знахідний відмінок. Іменники -ā-, -jā- основ у знахідному однини мали флексії -у, -ю, а іменники -ĭ- основи та з основою на приголосний — флексію -ь. Давня форма знахідного однини іменників -ā-, -jā- основ повністю збереглася і в сучасній українській мові: *рибу, руку, землю, волю, струю* та ін.

Іменники жіночого роду *-ї* основи у сучасній українській мові в знахідному однини мають форму, що органічно витворилася з давньої: *кість, ніч, честь* та ін. (< *кость, ночь, чьсть* та ін.). Звичайно, фонетичні зміни (занепад кінцевого *-ь*, що був тут флексією) зумовили і зміни морфологічні (втрату флексії).

Приголосні основи як *-r-*, так і *-ъv-* дуже рано у знахідному однини почали приймати форму родового. В сучасній українській мові іменники колишньої *-ъv-* осн. типу *кров, любов* та іменник *-r-* осн. *мати* зберегли стару форму знахідного однини, звичайно, зазнавши певних фонетичних змін (втрата кінцевого *-ь* і ствердіння кінцевого губного приголосного чи *p*): *кров, любов, матір*; більшість же іменників колишньої *-ъv-* основи, злившись із *-ā-* основою, приймали форму знахідного однини на *-у*: *букву, моркву, крокву, свекруху* та ін.

Давні форми	Сучасні форми
<i>-ү, -ю</i> (<i>-ā-</i> , <i>-jā-</i> основи)	<i>-у, -ю</i>
<i>-ь</i> (та <i>-ї</i> основи, основи на приголосний)	<i>-ø</i>

Орудний відмінок. Орудний однини іменників жіночого роду був представлений у давнину флексіями:

- ою* (< *оѣж*) *-ā-* основа,
- єю* (< *-еѣж*) *-jā-* основа,
- ню, -ью* (< *иѣж*) *-ї-* та приголосні основи.

Іменники колишніх *-ā-*, *-jā-* основи в українській літературній мові і в більшості говорів (в південно-східних, північних і в деяких південно-західних) зберігають стару форму на *-ою, -єю*: *рибою, рукою, головою, землею, волею, надією* та ін.

У крайніх західних українських говорах функціонують і форми на *-ом*: *головом, пшеницьом, водом, гором, с коровом, руком, за земльом, дыньом* та ін.

Виникнення діалектних форм на *-ом*, які поширені на найзахіднішому пограниччі української з польською та словацькою мовами, напевно, відбулося під впливом західнослов'янських мов. Звичайно, ця флексія (*-ом*) спочатку поширилася в іменниках на *-а* (*-я*) чоловічого роду (*староста, суддя* та ін.), а потім і в іменниках жіночого роду. (Пор. хорватські форми: *glavom, pšenicom, vodom, gorom, s kravom, rukom, zemljom, dinjom...*)

Давні форми	Сучасні форми
<i>-ою</i> (< <i>-оѣж</i>) <i>-ā-</i> основа	<i>-ою</i>
<i>-єю</i> (< <i>-еѣж</i>) <i>-jā-</i> основа	<i>-єю</i>
<i>-ню, -ью</i> (< <i>иѣж</i>) <i>-ї-</i> та основи на приголосний	

Місцевий відмінок. Історія форм місцевого однини іменників жіночого роду багато в чому нагадує історію форм давального відмінка.

Давні форми місцевого однини іменників жіночого роду мали флексії:

- ѣ -ā- основа,
- и -jā- та -ĭ- основи і
- є основи на приголосний.

Сучасна українська літературна мова і більшість її діалектів має в усіх трьох групах слів форми на -і (< ѣ): *на руці, в рибі, на землі, на волі, на печі, в солі* та ін.

Давні форми	Сучасні форми
-ѣ -ā- основа	-і
-и -jā- та -ĭ- основи	
-є основи на приголосний	

Кличний відмінок. У кличному відмінку однини іменники жіночого роду мали флексії:

- о -ā- основа,
- є -jā- основа та
- и -ĭ- основа; від іменників приголосних основ кличний відмінок, співпадав з формою називного.

Сучасна українська літературна мова від цих іменників має форми кличного відмінка на -о, -е, що сягають давніх форм -ā-, -jā- основ. Такі ж форми отримали також іменники з основою на приголосний, що злилися з -ā-, -jā- основами: *дочко, свекрухо* та ін.

Кличний відмінок може заступатися у певних випадках формою називного, як у літературній мові, так і в різних говорах.

Давні форми	Сучасні форми
-о -ā- основа	-о
-є -jā- основа	-е
-и -ĭ- основа	

1.3.3. Історія однини іменників середнього роду

Іменники середнього роду в сучасній українській мові з погляду відмінювання належать до двох відмін.

Одна група іменників, що в називному однини закінчуються на -о, -е, -я (крім іменників із суфіксами -ен-, -ят-, -ат- при відмінюванні), належить

разом з іменниками чоловічого роду до другої відміни - це іменники колишніх *-ǫ-*, *-jǫ-* основ; друга група — іменники на *-я*, *-а* із суфіксами *-ат-*, *-ят-*, *-ен-* при відмінюванні становлять четверту відміну.

Четверту відміну склали іменники середнього роду колишніх *-en-* осн. та *-ent-* основи.

Іменники *-en-* осн. у значній мірі втратили свій самостійний тип відмінювання, підпавши під сильний вплив іменників *-jǫ-* основи. При цьому частина з них зовсім (чи майже зовсім) втратила свій характерний суфікс *-ен-* і прийняла флексії іменників *-jǫ-* осн. типу *знання*, *життя* (*тім'я*, *сім'я*; *тім'ю*, *сім'ю*; *тім'ям*, *сім'ям* і т. д.); друга частина зберігає ще суфікс *-ен-* і деякі форми оформляє на зразок іменників колишніх *-ǫ-* та *-ǣ-*, *-jǣ-* осн. (*ім'я*, *плем'я* - *імені*, *племені* і т. д.).

Іменники *-ent-* основи майже скрізь зберегли свій характерний суфікс *-ят-* (< **аг*). Лише в орудному однини, очевидно, під впливом іменників колишньої *-jǫ-* основи типу *знання*, *зілля* витворилася форма на *-ям* без суфікса (*телям*, *осям*, *лошам* і т. д.).

Іменники середнього роду в сучасній українській мові мають в однині такі форми:

Н.	село	поле	знання	ім'я	теля
Р.	села	поля	знання	імені і ім'я	теляти
Д.	селу	полю	знанню	імені	теляті
З.	село	поле	знання	ім'я	теля
О.	селом	полем	знанням	іменем і ім'ям	телям
М.	(в) селі, (по)селу	(в) полі, (по) полю	(в)знанні	(по) імені	(на)теляті
Кл.	село	поле	знання	ім'я	теля

Називний-знахідний-кличний відмінок. Іменники середнього роду в називному, знахідному і кличному відмінках однини вже в давнину мали однакові форми (інколи це називають «золотим правилом середнього роду») Те саме маємо і в сучасній українській мові - форма знахідного, а також форма кличного співпадають із формою називного відмінка.

У називному-знахідному-кличному відмінках іменники середнього роду мали форми: на

- о *-ǫ-* та *-s-* основа,
- є *-jǫ-* основа та
- я (< *а*) *-en-* та *-ent-* основи.

Іменники колишньої *-ǫ-* основи в цих відмінкових формах повністю зберегли давню форму на *-o*: *літо, село, пионо* та ін. (< *лѣто, село, пиено* та ін.). Що ж стосується іменників колишньої *-jǫ-* основи, то різні групи мають різні форми в сучасній українській мові. Іменники типу *поле, море* та ін. зберегли свою давню форму, звичайно, зазнавши певних фонетичних змін. Іменники ж типу *знаніє, житіє* та ін. зазнали не лише певних фонетичних змін (подовження приголосних, що сталося після повної редукації *и* чи зникнення *ь* у результаті уподібнення наступного *ј* до попереднього м'якого приголосного), а й змінили свою флексію *-є* на *-я*: *життя, знання, зілля*.

Іменники приголосних основ у називному-знахідному однини зберегли свою стару форму, зазнавши певних фонетичних змін: *ім'я, плем'я, сім'я та ін., теля, ося, ягня, дитя, лоша, курча* та ін., *слово, небо, чудо, тіло* та ін.

Родовий відмінок. У родовому однини іменники середнього роду закінчувалися на

- а, -я** *-ǫ-* та *-jǫ-* основи *і*
- є** приголосні основи.

Іменники колишніх *-ǫ-* та *-jǫ-* основ у родовому однини повністю зберегли свою стару форму на *-а, -я*: *літа, села, поля, моря, життя, знання* та ін.

Іменники *-es-* осн. в українській, як і в інших східнослов'янських мовах, зовсім втратили давню форму із суфіксом *-es-* і злилися з іменниками *-ǫ-* осн. в одну відмінювану групу: *неба, слова, чуда, тіла, ока* та ін. Цей процес почався ще в найдавніші часи і фіксується уже найдавнішими пам'ятками.

Іменники колишньої *-en-* основи частково злилися з іменниками колишньої *-jǫ-* основи втративши свій характерний суфікс *-en-* (ці іменники мають у родовому однини флексію *-я*): *сім'я, вим'я, тім'я* та ін., частково зберегли давню форму із суфіксом *-en-*.

Іменники колишньої *-ent-* основи зберігають в українській мові свою стару форму з суфіксом *-ят-* (*-ат-*) і флексію *-и*: *теляти, осяти, курчати, лошади* та ін.

Давні форми	Сучасні форми
-а, -я <i>-ǫ-</i> та <i>-jǫ-</i> основи	-а, -я
-є приголосні основи	
-и <i>-t-</i> основа	-и

Давальний відмінок. Іменники середнього роду в давальному однини мали флексії:

-ґ, -ю, -ǫ-, -jǫ- основи та
-и приголосні основи.

У сучасній українській мові іменники колишніх *ǫ-, jǫ-* основ зберегли свою стару форму на *-у, -ю*: *селу, вікну, літу, полю, морю, знанню, життю* та ін. Іменники середнього роду приголосних основ здавна підпали під вплив *-ǫ-, -jǫ-* основ, у результаті чого у них з'являється у давальному однини флексія *-у*. Лише іменники *-es-* основи повністю злилися з іменниками *-ǫ-* осн., оформивши давальний однини флексією *-у*, при цьому втратився суфікс *-es-*: *слову, небу, чуду* та ін.

Іменники *-ent-* і *-en-* основ зберегли давні форми з суфіксами *-ят-, -єн-* і флексією *-и*. З них утворилися сучасні українські форми іменників, однак під впливом іменників *-ā-* основи, мають нову флексію *-і*: *теляті, осляті, лошати, курчати* та ін., *імені, племені* та ін.

Давні форми	Сучасні форми
-ґ, -ю -ǫ- та -jǫ- основи	-а, -я
-ґ приголосні основи	
-и <i>-t-, -n-</i> основи	
→ вплив <i>-ā</i> основи	-і

Орудний відмінок. Орудний відмінок однини іменників середнього роду був представлений флексіями:

-ѣмь -ǫ- основа,
-ьмь *-jǫ-* та приголосні основи.

Сучасна українська мова в орудному однини від іменників колишніх *-ǫ-, -jǫ-* основ успадкувала форми на *-ом* (*-ǫ-* осн.) та *-ем* (*-jǫ-* осн.), що органічно розвинулись із відповідних форм: *літом, селом, полем, морем* та ін.

Іменники типу *знання, життя* мають форму з флексією *-ям* замість очікуваної *-єм* (*-ѣмь*): *знанням, життям, зіллям, насінням* та ін.

Флексію *-ям* в орудному однини мають також іменники колишньої *-ent-* основи: *телям, ослям, дитям, лошам, курчам* та ін. У значній мірі поширена вона і в іменниках кол. *-en-* основи: *ім'ям, плем'ям, сім'ям* та ін.

Форма орудного однини на *-ям* у цих іменниках, можна припустити, виникла уже під впливом іменників кол. *-jǫ-* основи типу *знання, життя*.

Давні форми	Сучасні форми
-ѣмь -ǫ- основа	-ом
-ьмь <i>-jǫ-</i> та приголосні основи	-ем
→ під впливом <i>-jǫ-</i> основи	-ям

Місцевий відмінок. У місцевому однини іменники середнього роду мали форми на:

- ѣ -ǫ- основа,
- и -jǫ- основа та
- є приголосні основи.

У сучасній українській мові іменники кол. -ǫ- осн. в місцевому однини мають флексію -і, що органічно витворилась із старовинної флексії: *в селі, на вікні, в літі* та ін.

Під впливом іменників кол. -ǫ- осн. флексію -і замість очікуваної -и мають тепер також іменники кол. -jǫ- основи: *на морі, на полі, в житті, в знанні* та ін. Цей вплив сягає досить давніх часів.

Форми на -і (-ѣ), але з збереженням суфіксів -ят- (-ат-), -єн- мають у сучасній українській мові також іменники колишніх -ent- та -en- основ: *на теляті, на ягняті, на курчаті* та ін., *у племені, по імені, але в сім'ї, на тім'ї*.

Давні форми		Сучасні форми
-ѣ	-ǫ- основа	-і
-и	-jǫ- основа	
-є	приголосні основи	

1.3.4. Історія форм множини

Іменники різних відмін у сучасній українській літературній мові мають у множині такі форми:

	I	III	II	II	IV
Н.	риби	ночі	брати	села	імена
Р.	риб	ночей	братів	сіл	імен
Д.	рибам	ночам	братам	села́м	імена́м
З.	риби	ночі	братів	села	імена
О.	рибами	ночами	братами	села́ми	імена́ми
М.	(в) риб ах	(в) ноча х	(на) брата х	(в) села х	(в) імена х

Зіставивши сучасну українську систему відмінювання іменників у множині з давньою, бачимо, що давня система відмінювання у процесі свого історичного розвитку зазнала великих змін. Якщо в давнину ми спостерігаємо значну відмінність у відмінкових формах множини між іменниками різних основ, то в сучасній українській мові іменники всіх відмін у множині мають досить одноманітну систему флексій.

Так, наприклад, усі іменники (за окремими винятками) у давальному, орудному, місцевому відмінках множини мають однакові форми на *-ам* (*-ям*), *-ами* (*-ями*), *-ах* (*-ях*), приблизно однакові форми (на *-ів* чи на чисту основу) має значна кількість іменників в родовому відмінку, досить одноманітні форми (на *-и*, *-і* чи на *-а*, *-я*) знаходимо в називному відмінку і т. д.

Таким чином, у множині спостерігається виразна уніфікація відмінкових форм іменників усіх родів і основ.

Найактивнішу роль у становленні сучасної української системи відмінкових флексій іменників у множині відіграли іменники колишніх *-ā-*, *-jā-* основ. Під їх впливом сформувалися давальний, орудний, місцевий відмінки на *-ам* (*-ям*), *-ами* (*-ями*), *-ах* (*-ях*) для іменників усіх родів і основ. Значний відбиток залишили після себе також іменники *-й-* осн., під впливом яких велика кількість іменників інших основ отримала флексію родового множини *-ів* (<*-овъ*). Певна роль належить також іменникам *-ї-* осн., вплив яких проявився в поширенні, правда, в незначній кількості іменників, форм родового відмінка на *-ей* та орудного на *-ми* і т. д.

Називний відмінок. Форми називного відмінка множини іменників різних основ мали різноманітні флексії:

- и *-ǫ-*, *-jǫ-* основи чоловічого роду та *-ї-* основа жіночого роду,
- ове *-й-* основа,
- ы *-ā-* основа,
- ѣ *-jā-* основа,
- а *-ǫ-*, та *-en-* основи середнього роду, а також *-ent-* і *-es-* основи,
- га *-jǫ-* основа середнього роду,
- к *-ї-* основа чоловічого роду та паралельні форми *-n-* основи цього ж роду,
- є основні форми *-en-* основи чоловічого роду, а також *-er-* і *-ъv-* основи.

У сучасній українській літературній мові в називному множини іменників звичайно маємо або флексії *-и*, *-і* (всі іменники чол. і жін. р.) або *-а*, *-я* (всі іменники сер. р.).

Давні форми		Сучасні форми
-и	<i>-ǫ-</i> , <i>-jǫ-</i> основи чоловічого роду та <i>-ї-</i> основа жіночого роду	-и
-ове	<i>-й-</i> основа	
-ы	<i>-ā-</i> основа	
-ѣ	<i>-jā-</i> основа	-і
-а	<i>-o-</i> та <i>-n-</i> основи середнього роду, а також <i>-t-</i> і <i>-s-</i> основи	-а

- га -jǫ- основа середнього роду	-я
- є -j- основа чоловічого роду та паралельні форми -п- основи цього ж роду	
- є основні форми -п- основа чоловічого роду, а також -г- і -ьв- основи	

Родовий відмінок. У родовому множини іменників в давнину виступали такі флексії:

- ъ** -ǫ-, -ā- основи та основи на приголосний,
- ь** -jǫ-, -ja- основи,
- овъ** -j- основа,
- ни, -ьни** -j- основа.

У сучасній українській мові різні групи іменників у родовому множини мають також різні форми: на

-*ів* (абсолютна більшість іменників чол. р., а також ряд іменників жін. р.), на твердий чи м'який приголосний (абсолютна більшість іменників жін. та сер. р. і деякі іменники чол. р.), на

-*ей* (невелика група іменників жін. р. та деякі іменники чол. р.).

Найглибші зміни у формах родового множини відбулися в іменниках чоловічого роду. Більшість іменників чоловічого роду втратила свої давні форми. Одні лише іменники -j- основи не тільки зберегли свою давню флексію -*овъ*, але й вплинули також на інші слова, зокрема на іменники -ǫ- основи. Ця флексія оформилась уже на власне українському ґрунті як -*ів* (< -*овъ*).

Узагалі українські пам'ятки, починаючи з XV—XVI ст., надають перевагу закінченню -*овъ* над іншими закінченнями цих іменників.

У сучасній українській мові іменники чоловічого роду колишньої -j- осн. частково зберегли давню форму на -*ей*: *гостей, людей* та ін.; здебільшого вони зазнали впливу -ǫ-, -jǫ- осн. і уже разом з ними потрапили під вплив іменників -j- осн. та сформували родовий множини з флексією -*ів*: *вогнів, голубів, ведмедів, червів* та ін. Іменники ж жіночого роду цієї основи мають у родовому множини закінчення -*ей*: *ночей, речей, мишей, печей, солей, гусей, грудей* та ін., хоч в іменниках типу *радоці, хитроці* функціонують форми на -*ів*: *радоців, хитроців, мудроців* та ін.; такі форми мають і деякі інші іменники: *розкошів, слабоців* та ін.

Флексія родового відмінка іменників колишньої -j- осн. -*овъ* > -*ів* поширилася в українській мові в переважній більшості іменників чоловічого роду всіх основ. Перевага цієї флексії над іншими флексіями родового відмінка множини пояснюється її виразністю. Вона була пов'язана виключно з формою родового множини, в той час, як давні форми родового множини

іменників *-й-, -jǫ-* осн. (*братъ, вълкъ, конь* та ін.) були одночасно формами називного та знахідного відмінків однини.

У родовому множини від іменників кол. *-а-, -ја-* основ у сучасній українській мові звичайно збереглася давня форма. Однак тут відбулися відповідні фонетичні зміни: із занепадом редукованих старі флексії родового множини *-ъ, -ь* зникли і тому в родовому множини цих іменників залишилася чиста основа: *риб, рук, ніг, душ, груш, воль* та ін. В окремих іменниках у результаті занепаду редукованих *ъ, ь* в абсолютному кінці слова утворився збіг. Щоб його уникнути, між кінцевими приголосними розвинулися вставні голосні *о, е*: *сосон* (< *съснъ*), *сестер* (< *сестръ*), *земель* (< *земль*) та ін.

Іменники середнього роду в родовому множини зазнали незначних змін. Іменники колишніх *-ǫ-, -jǫ-* осн. зберігають рефлекси давніх форм: *літ, сіл, піль, дерев, яблук, знань, весіль, серць* чи *сердець* та ін.; *вікон, відер, зерен, весел, ден* (від *дно*) та ін.

Давні форми		Сучасні форми
-ъ	<i>-ǫ-</i> та <i>-ā-</i> основи та основи на приголосний	-ø
-ь	<i>-jǫ-, -ја-</i> основи	-ø
-овъ	<i>-й-</i> основа	-ів
-ни, -ьни	<i>-й-</i> основа	-ей

Давальний відмінок. Форми давального множини іменників різних основ мали такі флексії:

- омъ** *-ǫ-* основа,
- ємъ** *-jǫ-* основа,
- амъ** *-ā-* основа,
- ямъ** *-jā-* основа,
- ъмъ** *-й-* основа,
- ьмъ** *-й-* основа та приголосні основи.

У сучасній українській мові в давальному множини для всіх іменників функціонують форми з флексіями *-ам, -ям*, що сягають давніх флексій іменників колишніх *-ā-, -jā-* основ. Таким чином, з усіх іменників лише іменники колишніх *-ā-, -jā-* основ зберегли свої давні флексії давального множини: *рибам, рукам, землям, грушам* та ін. Ці флексії поширилися і на всі інші іменники.

Давні форми		Сучасні форми
-омъ	-ǫ- основа	
-ємъ	-jǫ- основа	
-амъ	-ā- основа	-ам
-ямъ	-jā- основа	-ям
-ъмъ	-ǭ- основа	
-ъмь	-ǭ- основа та приголосні основи	

Знахідний відмінок. Абсолютна більшість іменників зберегла давні форми знахідного множини, однак, з певними фонетичними змінами.

Орудний відмінок. В орудному множини іменники мали кілька типів флексій:

- ы -ǫ- основа та іменники приголосних основ середнього роду,
- и -jǫ- основа,
- ами -ā- основа,
- ями -jā- основа,
- ъмь -ǭ- основа,
- ъмь -ǭ- основа та приголосні основи чоловічого і жіночого родів.

У сучасній українській мові в орудному множини для всіх іменників функціонують форми з флексіями *-ами*, *-ями*, що сягають давніх форм іменників *-ā-*, *-jā-* основ: *руками*, *рибами*, *землями*, *старостами* та ін. Під їх впливом ці флексії поширилися також на іменники всіх інших основ.

Давні форми		Сучасні форми
-ы	-ǫ- основа та іменники приголосних основ середнього роду	
-и	-jǫ- основа	
-ами	-ā- основа	-ами
-ями	-jā- основа	-ями
-ъмь	-ǭ- основа	
-ъмь	-ǭ- основа та приголосні основи чоловічого і жіночого родів	

Місцевий відмінок. У місцевому множини іменники мали такі флексії:

- ахъ -ā- основа,
- яхъ -jā- основа,
- ѣхъ -ǫ- основа,
- ихъ -jǫ- основа,
- ъхъ -ǭ- основа,
- ъхь -ǭ- та приголосні основи.

У сучасній українській мові всі іменники мають форми на *-ах*, *-ях*, що сягають давніх форм іменників колишніх *-ā-*, *-jā-* основ.

Із усіх іменників у сучасній українській мові одні лише іменники колишніх *-ā-*, *-jā-* основ повністю зберегли форми місцевого множини на *-ах*, *-ях* (<*-ахъ*, *-яхъ*): *в руках, на ранах, на землях, у старостах* та ін. Усі інші іменники отримали ці флексії під впливом *-ā-*, *-jā-* основ.

Давні форми		Сучасні форми
<i>-ахъ</i>	<i>-ā-</i> основа	<i>-ах</i>
<i>-яхъ</i>	<i>-jā-</i> основа	<i>-ях</i>
<i>-ѣхъ</i>	<i>-ǫ-</i> основа	
<i>-ихъ</i>	<i>-jǫ-</i> основа	
<i>-ъхъ</i>	<i>-ǐ-</i> основа	
<i>-ьхъ</i>	<i>-ǐ-</i> та приголосні основи	

1.3.4. Історія форм двоїни

У протоукраїнській мові, як і в інших давніх слов'янських, існували окремі форми так званої двоїни. Звичайно форми двоїни вживалися у сполучі з числівниками *дѣва*, *дѣвѣ* чи *оба*, *обѣ*, хоч числівник міг бути і відсутній, якщо з контексту і без нього впливало, що цих предметів є два.

Двоїна уже в найдавніші часи мала три форми: одну форму, спільну для називного, знахідного, кличного відмінків, другу — для родового та місцевого, третю — для давального та орудного відмінків.

Зі старих відмінкових форм двоїни найкраще збереглися форми називного-знахідного-кличного відмінків.

У літературній мові давні форми давального-орудного двоїни залишили відбиток у вигляді флексії орудного відмінка множини *-има* від деяких іменників, що означають звичайно парні предмети: *очима*, *плечима*, *ушима* (частіше: вухами), *дверима* (поруч: дверми), а також: *грошима* (частіше: грішми).

Занепад двоїни як системи почався у давню епоху.

„Неправильне вживання двоїнних форм, заміна їх відповідними формами множини в інших частинах мови, що проявляється в писаних пам'ятках, починаючи з XIII ст., свідчить про те, що в живій мові в ці часи двоїна стала втрачати уже свої позиції, хоч і була ще живим явищем мови,“ - зазначав С.П. Бевзенко.

1. 4. Словотвір іменників

У протоукраїнській мові функціонували всі типи словотворення, що були властиві слов'янським мовам уже з найдавніших часів. Найпродуктивнішим типом у галузі іменника було морфологічне словотворення, тобто творення іменників за допомогою морфологічних словотворчих засобів (суфіксів і префіксів).

Однак не всі морфологічні словотвірні засоби використовувалися при творенні іменників в однаковій мірі. При творенні іменників найпродуктивнішою була суфіксація; причому творення їх за допомогою суфіксів відбувалося як від іменних, так і від дієслівних основ. В іменниковому словотворі менш продуктивно використовувалася префіксація.

1. 5. Висновки

З плином багатьох століть система українського іменника зазнала великих змін. Від багатотипності давнього відмінювання, яке сягало ще праіндоєвропейської епохи та базувалося на особливостях структурних характеристик класів слів, від розрізнення трьох граматичних значень числа, від різноманітності відмінкових закінчень не тільки в однині, а й у множині та двоїні, від виразних відмінностей між твердим і м'яким підтипом відмінювання іменникова система, поволі удосконалюючи й уніфікуючи свої форми, розвивалася до якісно іншого принципу диференціації типів відмінювання (передусім за родовими характеристиками, особливостями відмінкових закінчень і, як виняток, за структурними характеристиками основи), аж до втрати двоїни, своєрідного зближення твердого й м'якого парадигматичних підтипів через виділення мішаної групи у першій та другій відмінах.